

HAJDU MIKLÓS¹

ALKOHOLISTÁKKAL ÉS SZEXUÁLIS KISEBBSÉGEKKEL SZEMBENI ATTITÚDOK MAGYARORSZÁG KÉT HATÁRMENTI JÁRÁSÁBAN

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2024.3.29>

ABSZTRAKT

Háttér, cél: A kirekesztő társadalmi attitűdök hagyományosan jellemzők a magyar társadalomban, amelyekre a kormány 2010-es évek közepe óta alkalmazott retorikája és politikája ráerősített. A tanulmány célja annak felmérése, hogy két határmenti, alkoholtermelő térségben, illetve egymást követő két évben, hogyan alakultak az egyes társadalmi csoportokat övező ellenérzések.

Módszer: A Siklósi járásban 2020-ban és a Záhonyi járásban 2021-ben készült kismintás kérdőíves adatfelvételek eredményeit elemezzük az SPSS és az R szoftverek segítségével.

Eredmények és következtetések: Magyarországon – de legalábbis a tanulmányban vizsgált két járásban – az iskolai végzettségnek különösen fontos hatása van az egyes társadalmi csoportokkal szembeni ellenséges (vagy éppen elfogadó) attitűdök fennállásában. Rámutat arra is az elemzés, hogy feltételezhetően a kormány közvéleményt alakító törekvéseinek is van jelentősége ezen attitűdök alakulásában.

Kulcsszavak: tolerancia, társadalmi távolságtartás, alkoholizmus, homofóbia

ATTITUDES TOWARDS ALCOHOLICS AND SEXUAL MINORITIES IN TWO BORDER DISTRICTS OF HUNGARY

ABSTRACT

Background and purpose of the study: Exclusionary social attitudes are a traditional feature of Hungarian society, reinforced by the rhetoric and policies of the government since the mid-2010s. The aim of the study is to assess how the antipathy towards certain social groups has evolved in two alcohol-producing border districts and in two consecutive years.

Methodology: The results of small sample questionnaire surveys in Siklós district in 2020 and Záhony district in 2021 were analysed using SPSS and R software.

Findings and conclusion: In Hungary – at least in the two districts examined in the study – education has a particularly important impact on the existence of hostile (or even accepting) attitudes towards certain social groups. Furthermore, the analysis suggests that the government's efforts to shape public opinion may be assumed to affect these attitudes.

Keywords: tolerance, social distance, alcoholism, homophobia

¹ Budapesti Corvinus Egyetem

ALKOHOLISTÁKKAL ÉS SZEXUÁLIS KISEBBSÉGEKKEL SZEMBENI ATTITÚDOK MAGYARORSZÁG KÉT HATÁRMENTI JÁRÁSÁBAN

BEVEZETÉS

Magyarországon a kirekesztő társadalmi attitűdök és az idegengyűlölet regionális összehasonlításban kiemelkedő szintje évtizedek óta foglalkoztatja a kutatókat (Csepeli 1998; Hunyady–Nguyen 2001; Nyíri 2003). A téma relevanciája az elmúlt években sem csökkent a közelmúltbeli kormányzati intézkedéseknek és kampányoknak köszönhetően. A bevándorlásellenesség 2015 óta a kormány politikájának egyik meghatározó eleme, noha ezt megelőzően a migráció marginális kérdés volt (Bíró-Nagy 2018). Az iszlamofób propaganda ráadásul kiegészült a Soros György ellen indított kampánnyal, aminek következtében nyílt antiszemitizmus nélkül is napirendre került a zsidóellenesség (Kalmar 2020). Mindezzel párhuzamosan a 2010-es évek közepét jellemző adatok szerint Magyarországon a többségitől eltérő nemi identitású, illetve szexuális beállítottságú személyektől zárkózott el leginkább a lakosság; a muszlimokkal, illetve a romákkal szemben e csoportokhoz képest ritkábbak voltak az ellenérzések (Kende et al. 2018). A homoszexualitással hamarosan a kormány is érdemben elkezdett foglalkozni, méghozzá a homofóbiát erősítő nyilatkozatokkal és törvénymódosításokkal (ezekről lásd pl. Takács et al. 2022:40–43). E törvénymódosítások közül talán a legfontosabb az azonos nemű párok házasságkötését és az általuk történő örökbefogadást lehetetlenné tévő alaptörvény-módosítás volt 2020 decemberében (Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosítása 2020:10128). A kormányzati intézkedések által szított előítéletesség és idegenellenesség a populista, jobboldali kormánypárt sikeréhez is hozzájárulhat. Különösen a kelet-közép-európai térségben, ahol jellemző az erős nemzeti identitás, a mélyen beágyazott és társadalmilag elfogadott csoportok közötti feszültség és az ellenségeskedés a kisebbségekkel (különösen a roma etnikummal) szemben, valamint az ezen körülmények között hatékony félelemkeltés a bevándorlással kapcsolatban (Kende–Krekó 2020).

A témához kapcsolódó empirikus kutatások szerint amellett, hogy a kormány által teremtett jogi, kulturális és politikai körülmények meghatározónak bizonyulnak a társadalmi elfogadás alakulásában, számos szociodemográfiai tényező is kihat ezen attitűdökre (Takács–Swart 2021). Húsz európai ország adatai alapján megállapítható, hogy a leszbikus nők és a meleg férfiak általános elfogadása erősebb a nők, a fiatalabbak, a vallási szertartásokat ritkábban látogatók és a demokrácia működésével elégedettebbek körében; míg az alacsonyabb iskolai végzettség, a jobboldaliság és a bevándorlásellenesség az elutasítást erősítik. Magyarországon is befolyással van a szexuális kisebbségek iránti attitűdökre az életkor, az iskolai végzettség, a politikai orientáció és a bevándorlással kapcsolatos vélekedés. A nemzetközi összehasonlító kutatások tükrében megállapítható, hogy Magyarország a kevésbé elfogadó európai országok közé tartozik (Takács–Szalma 2022). Noha a jelen kutatás a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket nem vizsgálta, a bevándorlókval szemben folytatott politikai kampány miatt érdemes felidézni, hogy az idősebbek jellemzően erőteljesebben ellenez-

ték azt (Barna–Koltai 2018). Ez a tendencia 2002 és 2015 között megerősödött. Az ezredfordulót követően még inkább a kisebb településen élők körében volt jellemzőbb a bevándorlásellenesség, ám ez a különbség a 2010-es évekre eltűnt (Barna–Koltai 2018). Az elfogadás és a demográfiai tényezők közötti összefüggések tehát változnak. Az idegenellenességet a politikai kampányok gyorsan és hatékonyan tudják befolyásolni (Sik–Szeitl 2016). Főleg, mivel a jelenlegi kormány a kezdetektől fogva lehengerlő módon törekszik a politikai beszéd kizárólagosságára, és a területen szakmai tapasztalattal rendelkező szervezetek, a kormányzati diskurzussal szembeni alternatív értelmezések kiszorítására a nyilvánosságból (Bernáth–Messing 2015).

Politikai viszonyoktól függetlenül is jellemzően előítéletesség övezi a többségi társadalom részéről akár a betegséggel, fogyatékossággal élőket is. Az érintett csoportokról alkotott ismeretek, az oda tartozókkal való kapcsolatok, találkozások hiánya is erősítheti ugyanis az idegenellenséget és a xenofóbiát (Allport 1999; Scior et al. 2020). Megbélyegzést válthatnak ki továbbá a „devianciák” és a függőségek (Room 2005). A szerhasználatra vonatkozó függőségek közül az alkoholizmus különösen súlyosan stigmatizált. Az érintetteket ugyanis ritkábban tekintik mentálisan betegnek, helyette inkább felelősnek tartják őket az állapotukért. Emiatt ők nagyobb fokú társadalmi elutasítást és negatív érzelmet váltanak ki a környezetükből, és kitétek a strukturális megkülönböztetés veszélyének (Schomerus et al. 2011). Az alkoholistákat illető ellenérzések vizsgálata azért is lényeges az alkoholtermelő térségekben, mert akik alkoholproblémákkal küzdő hozzátartozót, munkatársat ismernek, jellemzően gyakrabban vágnak társadalmi távolságtartásra; továbbá, általában véve a nők is elutasítóbbak az iszákos személyekkel szemben a férfiakhoz képest (Abraham–Bride–Roman 2013). A kor és az iskolai végzettség hatása ugyanakkor hagyományosan vitatott, a kérdéskört illető korai empirikus bizonyítékok is az előbbi megállapításokat erősítik meg (Blizard 1970). Mindemellett az alkoholfüggőség – és más addikciók is – a közelmúltban gyakran olyan, a jelenségek betegséggé váló felfogását ajánló destigmatizáló törekvések célpontjaivá váltak, amelyek végső soron inkább erősíthettek a megbélyegzésen. Többek között a szerhasználat viselkedést illető következményei és a normák közötti feszültségek feloldására nem bizonyultak alkalmasnak (Schomerus–Matschinger–Angermeyer 2014). Valamint az alkoholisták megbélyegzése jellemzően az egyének által tapasztalt italfogyasztási szokásokra és azok következményeire adott reakcióként alakul ki, nem az alkoholfüggőkkel szembeni általános attitűd eredménye (Kummetat et al. 2022). A szenvedélybeteg, alkoholfogyasztó csoportokkal kapcsolatos hazai empirikus eredmények is erős negatív attitűdök fennállását jelzik, amelyek az érintettek körében is jellemzők. Elsősorban a veszélyesség, a kiszámíthatatlanság, az agresszivitás társul hozzájuk stigmaként, kiegészülve azon narratívával, miszerint a szenvedélybetegség egy egyéni választás következménye, a függőség kialakulása a szerfüggők felelőssége (Jakubeczné Nagy et al. 2022).

A jelen tanulmány a fentebb bemutatott eredményekhez két, Magyarországon belül az átlagoshoz képest viszonylag magas alkoholos halálozású – a legmagasabb alkoholemortalitású területek Magyarország délnyugati és északkeleti részén található (Bálint–Elekes 2016)² – bor-, illetve pálinkatermelő és határmenti térség empirikus vizsgálatával járul hozzá. Azzal a céllal, hogy bemutassa a szexuális kisebbségeket és a túl sokat

2 Bálint és Elekes (2016) az 1980 és 2014 közötti időszakokra vonatkozóan hét különböző, egyenként öt éves periódusban vizsgálták meg a térségi alkoholos halálozási arányszámokat, amelyeket rendre öt kategóriába csoportosítottak. Eredményeik szerint a Siklósi járást jellemző arányszám öt, a Záhonyi járásé három időszakban került a leginkább érintett kategóriába. 2010 és 2014 között jelentősen lecsökkentek a területi különbségek e tekintetben, az arányszám a korábbi időszakokban tapasztalt 16 és 33,8 közötti szórása 13,2-re mérséklődött. A jelen tanulmányban vizsgált két járást jellemző adatok is az országos szint közelébe kerültek: a térségi alkoholos halálozási arányszámok országos átlaga 49,1 volt a 2010 és 2014 közötti időszakban. A Siklósi és a Záhonyi járásokat jellemző statisztika a 43,6 és 56,2 közötti kategóriába esett (a határmenti járások közül ebben az időszakban már egyik sem tartozott a legérintettebb kategóriába).

ivó csoportokat övező ellenérzések elterjedtségét, valamint az azok alakulására ható tényezőket. Sor került egyrészt az országon belül két járás alaposabb összehasonlító vizsgálatára, másrészt időbeli különbségek vizsgálatára is, ugyanis az adatfelvétel első hulláma 2020 ősztől zajlott a Siklói járásban, majd a második egy évvel később, a Záhonyi járásban. A társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontok szerint³ hátrányos helyzetben lévő térségek vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy a kérdőíves módszertan hatékonyságát egyrészt az erős megfelelési vágy, másrészt a szövegértési nehézségek viszonylag gyakori előfordulása kedvezőtlenül befolyásolhatja (Szécsi–Sik 2016).

ADATOK, MÓDSZEREK ÉS KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A kérdőíves adatfelvételeket a HUN-REN–Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport szervezte Baranya megye Siklói járásában és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Záhonyi járásában összesen 1084 fő megkérdezésével 2020 és 2021 ősztől. Azért került sor e két térség kiválasztására, mert ezek az alkoholkészítésben és a csempészetben is érintettek. Ugyanakkor a két járásban élők összetétele sok szempontból különbözik egymástól (például a munkaerőpiaci helyzet kedvezőbb a Záhonyi járásban, míg a Siklói járásban jellemzőbbek a nagyobb települések, ám az iskolázottság tekintetében hasonló a két térség demográfiai összetétele).⁴ Az elemzés során a két adatfelvételt egymástól külön kezeljük, és mivel a mintavétel során mindvégig véletlen kiválasztást biztosító szempontokat érvényesítettünk, az adatokat reprezentatívnak tekinthetjük az adatfelvétel által érintett területeken életvitelszerűen lakó felnőtt lakosságra vonatkozóan.

A kutatás függő változói egy, a kérdőív végén feltett kérdésemre alapulnak, amely tizenhét különböző csoporttal kapcsolatban mérte fel, hogy mennyire látnák az azokba tartozókat szívesen a válaszadók a szomszédságukban. A válaszlehetőségek a következők voltak: „ellenezném”, „inkább nem”, „attól függ”, „nem befolyásolna”, „szívesen látnám”. Az eredeti kategóriák újrakódolása mellett döntöttünk, aminek révén a szomszédságba költözést kifejezetten ellenezők (vagyis az „ellenezném” opciót választók) és a többi válaszadó között különbséget tévő bináris változó jött létre. A vizsgált csoportokat leginkább elutasító és a többi opciót jelölő válaszadók közötti megkülönböztetést leginkább a megoszlások alakulása indokolta. Így érhető el ugyanis a magyarító modelleknek kedvező leginkább kiegyensúlyozott kétkategóriás bontás a mintaméretet tekintve (lásd a következő részben bemutatott 2. táblázatban). Továbbá a kérdőívben felkínált válaszlehetőségek nem egészen kiegyensúlyozott jellege miatt is úgy véltük, hogy érdemes közülük azt kiemelni, amelyben egyértelműen megfogalmazásra került az ellenző attitűd. A kérdés az elmúlt évtizedek során több magyarországi adiktológiai vizsgálatban szerepelt (Barth–Demetrovics–Bognár 2007), amelyek elemzése során a kutatók több esetben szintén a szomszédság teljes elutasítását értékelték ki. Ezeket követve került be a jelen elemzés alapjául szolgáló adatfelvételek kérdőíveibe ugyanez a kérdés. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy hasonló kérdések némileg eltérő megfogalmazással és válaszlehetőségekkel gyakran előfordulnak felmérésekben, például az európai összehasonlító értékutatások (EVS)⁵ kérdőívében is visszatérő elemek (Takács–Szalma 2022).

Az adatelemzés leíró statisztikákon, keresztábra-elemzéseken és logisztikus regressziós modelleken alapul, amelyek révén fény derül a vizsgált társadalmi csoportok elutasítottságára, illetve rámutatnak azokra a szociodemográfiai tényezőkre, amelyek befolyásolhatják ezen attitűdöket. A logisztikus regressziós model-

3 A hátrányos helyzetű – illetve a kormányzati szaknyelv szerint a „kedvezményezett” – járások kijelölése a 290/2014. (XI. 26.) kormányrendeletben foglaltak szerint történik.

4 Az adatfelvétel további részleteiről lásd a kutatócsoport által készített összefoglalót (Hajdu 2023).

5 Lásd a *European Values Study* (EVS) honlapján: <https://europeanvaluesstudy.eu/>.

lek esetében az esélyhányadosok helyett az átlagos marginális hatások elemzését végeztük el, mely révén a két mintán kapott eredmények jobban összehasonlíthatók (Bartus 2003). A vizsgálatokat az SPSS 29. és az R 4.3.1. verziószámú változataival végeztük. Az R programban az átlagos marginális hatások kiszámításához a „*margins*” csomag függvényeit használtuk.

Tekintettel a két adatfelvétel néhány száz fős nagyságrendű mintaméreteire, a többváltozós logisztikus regressziós elemzés során három alapvető szociodemográfiai háttérváltozó bevonása mellett döntöttünk. Ezek a nem, az életkor két kategóriába kódolva (e döntés során tekintettel kellett lennünk a kormegoszlásra, a 65 év alattiakat az alacsony mintaelemszám, az idősebbeket pedig az értékek terjedelme miatt nem bontottuk további csoportokra) és az iskolai végzettség, amelyek szerint a mintamegoszlásokat az 1. táblázatban ismertetjük. Amint a bevezető részből is kiderült, számos további tényező befolyásolhatja a vizsgált csoportok elutasítottságát, köztük tartozik például a vallásosság, a politikai elkötelezettség, a demokrácia működését illető vélekedés és az érintettekkel való kapcsolatok megléte, minősége – ezek részletes vizsgálatától itt most kénytelenek vagyunk eltekinteni.

Szignifikáns összefüggésként azokat az eredményeket értelmezzük, amelyeknél a p-érték a 0,05-ös küszöbérték alatt marad.

1. táblázat. Mintamegoszlások a nem, a kor és az iskolai végzettség szerint

Változó	Kategória	Siklósi járás (2020)	Záhonyi járás (2021)
Nem	Férfi	35%	42%
	Nő	65%	58%
Kor	18–64 éves	26%	29%
	Legalább 65 éves	74%	71%
Iskolai végzettség	Lefeljebb 8 általános	24%	22%
	Középfokú érettségi nélkül	28%	26%
	Középfokú érettséggel	38%	42%
	Diplomás	10%	10%
	N Mintanagyság	617	467

Forrás: HUN-REN – Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport adatfelvételei

Az elemzés során alapvetően az alábbi két kutatási kérdésre keressük a választ a hozzájuk tartozó három–három hipotézis révén:

1. Mely demográfiai háttérváltozók befolyásolják az LMBT+⁶ csoportok elfogadottságát?
 - a. 1. hipotézis: A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők elfogadóbbak, mint az alacsonyabb végzettségűek.
 - b. 2. hipotézis: A nők elfogadóbbak, mint a férfiak;
 - c. 3. hipotézis: A fiatalabbak elfogadóbbak, mint az idősek.
2. Mely demográfiai háttérváltozók befolyásolják az alkoholisták elfogadottságát?
 - d. 1. hipotézis: Az iskolázottság nem mutat szignifikáns hatást.
 - e. 2. hipotézis: A nők elutasítóbbak, mint a férfiak;
 - f. 3. hipotézis: A kor nem mutat szignifikáns hatást.

6 A továbbiakban a – leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű stb. jelentésű – LMBT+ betűszóval hivatkozunk a szexuális kisebbségi csoportokra.

Az első kutatási kérdést – az LGBT+ csoportok elfogadottságának alaposabb vizsgálatát – egyrészt a két adatfelvétel időpontja között történt, a bevezető fejezetben már ismertetett közéleti fejlemények indokolják. Másrészt az a vélhetően ezen eseményektől nem független tapasztalat, miszerint a szexuális kisebbségek elutasításának aránya kiemelkedő mértékben különbözik a 2020-ban Siklós, illetve a 2021-ben Záhony környékén rögzített válaszok között (lásd a 2. táblázatot). A második kutatási kérdés relevanciája, ahogy azt már említettük, elsősorban az adatfelvétel jellegéből fakad, ugyanis mindkét terepmunka alkoholtermelő térségekben történt.

EREDMÉNYEK

A 2. táblázatban ismertetjük a kérdőívben említett társadalmi csoportok szomszédságba költözését ellenzők arányát a két vizsgált járásban, illetve évben. E leíró jellegű elemzés célja egyrészt az elutasítás általános szintjének bevezető jellemzése, illetve az abban tapasztalható különbségek feltárása, ami révén indokolttá válik a szexuális kisebbségekkel szembeni attitűdök részletesebb vizsgálata. Továbbá a táblázatból a regressziós elemzésekbe a későbbiekben bevont függő változók megoszlása is kiderül.

2. táblázat. A vizsgált társadalmi csoportok szomszédságba költözését ellenzők aránya

	Siklói járás (2020)	Záhonyi járás (2021)	Különbség (Záhony (%) és Siklós (%), százalékpont)
Börtönviselt (aki már volt börtönben)	44%	54%	10%pont
Cigány származású	21%	42%	21%pont
Hajléktalan ember	28%	42%	14%pont
Iszákos (túl sokat iszik)	42%	60%	18%pont
Nagycsaládos (sok gyereke van)	4%	16%	12%pont
Olyan személy, aki pszichiátriai kezelés alatt áll	35%	46%	11%pont
AIDS-beteg	39%	51%	12%pont
Kábítószeres	63%	73%	10%pont
LGBT+7 (leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű stb.) emberek	21%	49%	28%pont
Menekült (migráns)	35%	52%	17%pont
Túlsúlyos ember	4%	12%	8%pont
Dizájnerdrog-használó	57%	71%	14%pont
Zsidó származású	13%	29%	16%pont
Rendszeresen nyugtatót, altatót fogyasztó	20%	36%	16%pont
Marihuánahasználó	59%	69%	10%pont
Más nemzetiségű, határon túli magyar	7%	25%	18%pont
Nyugdíjas	0%	3%	3%pont
Mintanagyság (N)	595–605	454–463	

Forrás: HUN-REN–Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport adatfelvételei.

Mindkét térségben kiemelkedő a különböző kábítószerhasználó-csoportokkal szembeni ellenérzés: a „kábitószeres”, a „dizájnerdrog-használó” és a „marihuánahasználó” csoportok közelbe költözését elleneztek a legnagyobb, 50%-ot jóval meghaladó arányban. A megkérdezettek jelentős része ellenérzéseit fejezte ki továbbá az „iszákos (túl sokat iszik)” csoporttal szemben is (42%, illetve 60%). Igaz, az ő szomszédságba költözésüket kisebb részben ellenzik, mint a kábítószeresekét (63%, illetve 73%) és a marihuánahasználókéét

7 A „+” jel a szexuális kisebbségekre vonatkozó kategória nyitottságára utal.

(59%, illetve 69%). Az „iszákos” csoporthoz nagyjából hasonló arányban ellenzik a börtönviseltek környékre települését is (44%, illetve 54%). A szerfogyasztókkal kapcsolatos rendkívüli ellenérzésekkel kapcsolatban érdemes felidézni, hogy a HUN-REN-Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport adatfelvételének egyik fő célja a rizikómagatartások felmérése volt a két járásban. Az alkohol- és drogfogyasztással kapcsolatos kérdéscsoportok tehát előhangolhatták a válaszadókat, akik emiatt a kérdezés végén nagyobb ellenszenvet érezhettek a szerfogyasztókkal szemben.

További lényeges tanulság, ami a táblázatban is látható, hogy a kutatás második, 2021-es záhonyi hulláma során kivétel nélkül, minden vizsgált csoport esetében nagyobb arányban fejeztek ki ellenérzéseket a válaszadók, mint egy évvel korábban a Siklói járásban (lásd a pozitív százalékpontos értékeket a 2. táblázat utolsó oszlopában). Ennek okai egyrészt lehetnek a két térség között fennálló különbségek az elfogadással kapcsolatban, melynek feltárása azonban túlmutat a jelen tanulmány keretein. Az adatfelvétel tervezésekor a hátrányos helyzetű, alkoholtermelő és egyúttal határmenti járások közül került kiválasztásra a két vizsgált helyszín. Ezen szempontok szerint tehát sok a hasonlóság közöttük. Ugyanakkor például a településszerkezet és a munkaerőpiaci körülmények tekintetében a két térség különbözik egymástól; amint arról már korábban is szó esett. Másrészt a közhangulatnak a megbélyegzést és diszkriminációt erősítő változása a két hullám között eltelt egy év alatt (Amnesty International Magyarország 2024) is vélhetően szerepet játszott az ellenérzések fokozódásában. Ugyanis épp a 2020. évi adatfelvétel után döntött a kormány a bevezető részben már ismertetett, a meleg párok örökbefogadásra vonatkozó jogait csorbító Alaptörvény-módosítás mellett. Majd néhány hónap múlva elfogadta az LMBT+-ellenes pontokat is tartalmazó 2021. évi LXXIX. törvényt a „Pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról” címmel⁸ – amit az érintett csoportokat képviselő érdekvédelmi szervezetek kifejezetten LMBT+-ellenesnek értékelték (Takács–Fobear–Schmitsek 2022). A legnagyobb növekedést épp az LMBT+ emberek közelbe költözését övező ellenérzések esetében regisztráltuk: 2021-ben, a Záhonyi járásban 28 százalékponttal több volt az LMBT+ csoport tagjainak a megkérdezettek szomszédságába költözését ellenzők aránya (49%), mint egy évvel korábban a Siklói járásban (21%).

A fentebb látható eltéréseket vélhetően az általános közhangulat változásán túl a helyi körülmények is meghatározzák, ugyanis szembeűnő a más nemzetiségű, határon túli magyarokkal szembeni ellenérzések gyakoriságát illető különbség is. A Záhonyi járásban 18 százalékponttal magasabb volt azoknak az aránya, akik elleneznek, hogy valaki ebből a csoportból a szomszédságukba költözzön. Igaz, az ezt ellenzők 25%-os aránya viszonylag alacsony a többi csoporttal szembeni elutasítás mértékéhez képest. Az eltérést talán Kárpátalja közelsége is magyarázhatja: az onnan Magyarországra költöző határon túli magyarok sokszor – átmenetileg – tartózkodnak az érkezésüket követően a határmenti térségekben, ami befolyásolhatja az ott élők negatív attitűdjeit.

Az LMBT+ csoport tagjainak szomszédságba költözését ellenzők aránya a Siklói járásban szignifikánsan eltér a különböző végzettségű, nemű és korú csoportokban a kétváltozós elemzések, illetve a hozzájuk kapcsolódó chí-négyzet próbák eredményei szerint. Míg a Záhonyi járásban csak az iskolai végzettség szerinti kategóriákban különbözik érdemben az elutasítás mértéke (3. táblázat). Mindkét járást tekintve megállapítható tehát, hogy az iskolázottság növekedésével mérséklődik az LMBT+ csoport iránti ellenérzés. Siklós környékén továbbá a férfiaknál kevésbé vélekedtek ellenségesen a nők, illetve a legalább 65 évesekhez képest a fiatal-

⁸ <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100079.TV>

labb korcsoport. A 3. táblázatban is látható fontos tanulság, hogy a háttérváltozók szerint megkülönböztetett összes kategóriát nézve magasabb az ellenzők aránya a Záhonyi járásban a Siklói járásban tapasztaltakhoz képest.

3. táblázat. Az LMBT+ csoportba tartozók szomszédba költözését elutasítók aránya a független változók kategóriái szerint

Háttérváltozó	Kategória	Siklói járás, 2020		Záhonyi járás, 2021	
		Ellenzők aránya	Khí-négyzet próba p-értéke	Ellenzők aránya	Khí-négyzet próba p-értéke
Iskolai végzettség	Legfeljebb 8 általános	40,8%	0,00	70,1%	0,00
	Középfokú végzettség érettségi nélkül	23,2%		56,2%	
	Középfokú végzettség érettségivel	11,2%		40,5%	
	Diplomás	6,3%		21,3%	
Nem	Férfi	29,9%	0,00	52,3%	0,23
	Nő	16,3%		46,6%	
Kor	18–64 éves	16,0%	0,00	46,5%	0,12
	Legalább 65 éves	35,5%		54,5%	

$N_{\text{Siklói járás}}=597$, $N_{\text{Záhonyi járás}}=458$

Forrás: HUN-REN–Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport adatfelvételei.

Hasonlóképp vizsgáltuk meg az iszákosok (túl sokat ivók) szomszédságba költözését ellenzők arányait, és szignifikáns eltérést találtunk a különböző végzettségű, illetve nemű csoportokban mindkét járásban, míg a korcsoportok között nincs érdemi különbség egyik térségben sem (4. táblázat). A Siklói és a Záhonyi járást nézve is megállapítható tehát, hogy az iskolázottság növekedésével alapvetően mérséklődnek az ellenérzések. (Kivételet képez a középfokú végzettségű, érettségizett csoport, amelyben mindkét járásban valamivel nagyobb az ellenzők aránya az egy kategóriával kevésbé, illetve jobban iskolázott csoportoknál.). Továbbá a nők a férfiakhoz képest elutasítóbbak az iszákosokkal (túl sokat ivókkal) szemben. A 4. táblázatban látható adatok is megerősítik azt a megállapítást, miszerint gyakoribbak az ellenérzések a Záhonyi járásban a Siklói járásban tapasztaltakhoz képest.

Ezen a ponton érdemes egy kitérőt téve megemlíteni, hogy az alkoholfogyasztás függvényében is változó a túl sokat ivó csoportok megítélése, amint az a 4. táblázat utolsó soraiból kiderül, de a két adatfelvétel között ellentmondásos módon. A Siklói járásban ugyanis legkevésbé épp az alkoholt sosem fogyasztó csoportok elleneztek az iszákos emberek szomszédságba költözését, míg a Záhonyi járásban ők bizonyultak a leginkább elutasítóknak, és ezen attitűd a fogyasztás intenzívebbé válásával egyre ritkábbá vált.

A többváltozós elemzés szerint is jelentős eltérés mutatkozik a Siklói járásban a nem, a kor és az iskolai végzettség kategóriáiban az LMBT+ csoporttal szembeni ellenérzéseket illetően (5. táblázat). A legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzetekhez képest 20–34 százalékponttal alacsonyabb eséllyel ellenzik a magasabb iskolázottságúak az LMBT+ csoportba tartozók szomszédságba költözését. Továbbá a férfiakhoz képest a nők körében 13 százalékponttal, a legalább 65 évesekhez képest a fiatalabbak esetében 17 százalékponttal alacsonyabb az ellenérzések előfordulásának a valószínűsége. Mindezen tapasztalatok egybevágóan a már bemutatott empirikus kutatások főbb eredményeivel (Takács–Swart 2021; Takács–Szalma 2022).

4. táblázat. Az iszákos (túl sokat ivó) csoportba tartozók szomszédba költözését elutasítók aránya a független változók kategóriái szerint

Háttérváltozó	Kategória	Siklói járás, 2020		Záhonyi járás, 2021	
		Ellenzők aránya	Khí-négyzet próba p-értéke	Ellenzők aránya	Khí-négyzet próba p-értéke
Iskolai végzettség	Legfeljebb 8 általános	51,0%	0,02	71,7%	0,01
	Középfokú végzettség érettségi nélkül	34,3%		56,3%	
	Középfokú végzettség érettséggel	44,0%		60,7%	
	Diplomás	36,5%		42,6%	
Nem	Férfi	34,1%	0,00	54,2%	0,02
	Nő	46,5%		64,6%	
Kor	18–64 éves	41,0%	0,33	57,2%	0,05
	Legalább 65 éves	45,5%		66,9%	
Alkoholfo- gyasztás	Soha	31,4%	0,00	74,7%	0,00
	Ritkábban, mint ha- vonta	49,6%		55,5%	
	Legalább havonta	39,2%		50,4%	

$N_{\text{Siklói járás}}=598$, $N_{\text{Záhonyi járás}}=459$

Forrás: HUN-REN–Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport adatfelvételei.

5. táblázat. Az LMBT+ csoportok elutasítását a Siklói járásban, 2020-ban gyűjtött adatok alapján magyarázó bináris logisztikus regressziós modell eredményei

Változó	Kategória	Átlagos marginális hatás	Standard hiba	Z statisztika	P-érték
Iskolai végzettség	Középfokú végzettség érettségi nélkül	-0,20	0,05	-4,06	0,00
	Középfokú végzettség érettséggel	-0,29	0,04	-6,52	0,00
	Diplomás	-0,34	0,05	-6,50	0,00
Nem	Nő	-0,13	0,03	-3,80	0,00
Kor	18–64 éves	-0,17	0,04	-4,36	0,00

$N=597$ Nagelkerke $R^2=0,22$

Referenciakategóriák: iskolai végzettség – legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzettek;
nem – férfiak; kor – legalább 65 évesek.

Forrás: HUN-REN–Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport Siklói járási adatfelvétele, 2020.

A Záhonyi járásban egy évvel később már homogénebb kép rajzolódott ki az LMBT+ csoportok elutasítását illetően, ugyanis csak az iskolai végzettség áll szignifikáns összefüggésben a szexuális kisebbségek szomszédságba költözését övező ellenérzésekkel (6. táblázat). A legfeljebb a nyolc általános iskolai osztályt elvégzőknél a magasabb iskolázottsági kategóriában 14–48 százalékponttal alacsonyabb az ellenérzések előfordulásának valószínűsége. Érdemes kiemelni, hogy az érettségi nélküli középfokú végzettséggel rendelkezők mutatkoznak a leginkább elfogadónak az eredmények szerint. A nem és a kor nem számítanak érdemi befolyásoló tényezőnek, és a Siklói és Záhonyi járási modellek magyarázóerejét jellemző Nagelkerke R^2 mutatók különbsége (előbbi esetében 0,22, utóbbiában 0,12 a mutató értéke) is arra utal, hogy az alapvető szociodemográfiai tényezők kevésbé játszanak szerepet az LMBT+ csoportokat övező attitűdök magyarázatában Záhony környékén.

6. táblázat. Az LMBT+ csoportok elutasítását a Záhonyi járásban, 2021-ben gyűjtött adatok alapján magyarázó bináris logisztikus regressziós modell eredményei

Változó	Kategória	Átlagos marginális hatás	Standard hiba	Z statisztika	P-érték
Iskolai végzettség	Középfokú végzettség érettségi nélkül	-0,48	0,08	-6,30	0,00
	Középfokú végzettség érettségivel	-0,14	0,07	-1,98	0,04
	Diplomás	-0,29	0,06	-4,75	0,00
Nem	Nő	-0,06	0,05	-1,31	0,19
Kor	18–64 éves	-0,05	0,05	-0,89	0,37

$N=458$ Nagelkerke $R^2=0,12$

Referenciakategóriák: iskolai végzettség – legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzettek; nem – férfiak; kor – legalább 65 évesek.

Forrás: HUN-REN–Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport Záhonyi járási adatfelvétele, 2021.

Mivel az adatfelvételek fő célja a függőségekkel kapcsolatos tapasztalatok és attitűdök felmérése volt az alkoholtermelésben erősen érintett térségekben, a többváltozós elemzéseket a szerhasználó csoportokkal szembeni ellenérzések részletesebb tanulmányozására is elvégeztük. Közülük az „iszákos (túl sokat ivó)” személyek lehetséges szomszédságba költözésének ellenzésére koncentrálnunk a szakirodalmi előzmények és az adatfelvétel jellegzetességei miatt.

A Siklói járásban a legfeljebb az alapfokú iskolarendszert befejezőknél az érettségi nélküli középfokú végzettséget szerzők és a diplomások 14 százalékponttal kisebb valószínűséggel elleneznek egy iszákos szomszéd feltűnését. (Az érettségizett középfokú végzettségűek e tekintetben nem térnek el jelentősen az alacsonyabb végzettségűektől.) Ugyanakkor lényeges a különbség a korábbi eredményekhez képest. Ám egybevágó tapasztalat az alkoholistákkal szembeni ellenérzéseket vizsgáló korábbi magyarországi és nemzetközi eredményekkel (Abraham–Bride–Roman 2013; Takács–Szalma 2022), vagyis hogy a nők bizonyulnak kevésbé toleránsnak a túl sokat ivókkal szemben; a férfiakat jellemzőnél 11 százalékponttal nagyobb az elutasítók aránya az ő körükben (7. táblázat).

7. táblázat. Az iszákos (túl sokat ivó) csoportok elutasítását a Siklói járásban, 2020-ban gyűjtött adatok alapján magyarázó bináris logisztikus regressziós modell eredményei

Változó	Kategória	Átlagos marginális hatás	Standard hiba	Z statisztika	P-érték
Iskolai végzettség	Középfokú végzettség érettségi nélkül	-0,14	0,06	-2,43	0,02
	Középfokú végzettség érettségivel	-0,07	0,05	-1,24	0,22
	Diplomás	-0,14	0,07	-1,88	0,06
Nem	Nő	0,11	0,04	2,60	0,01
Kor	18–64 éves	-0,04	0,05	-0,91	0,36

$N=598$ Nagelkerke $R^2=0,04$

Referenciakategóriák: iskolai végzettség – legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzettek; nem – férfiak; kor – legalább 65 évesek.

Forrás: HUN-REN–Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport Siklói járási adatfelvétele, 2020.

A diplomások a Záhonyi járásban is toleránsabbnak bizonyultak a potenciális iszákos szomszédokkal kapcsolatban az alacsonyabb iskolai végzettségűekhez képest, még hozzá a Siklói járásban tapasztalt különbségnél jóval nagyobb mértékben. Az ellenzés valószínűsége az ő körükben 28 százalékponttal kisebb a legalacsonyabb

nyabb végzettségi kategóriához képest. Ugyanakkor a nőknek a férfiakhoz képesti fokozottabb elzárkózása ettől a társadalmi csoporttól éppen a statisztikai szempontból szignifikáns mérték határára esik.

8. táblázat. Az „iszákos (túl sokat ivó)” csoportok elutasítását a Záhonyi járásban, 2021-ben gyűjtött adatok alapján magyarázó bináris logisztikus regressziós modell eredményei

Változó	Kategória	Átlagos marginális hatás	Standard hiba	Z statisztika	P-érték
Iskolai végzettség	Középfokú végzettség érettségi nélkül	-0,11	0,07	-1,62	0,11
	Középfokú végzettség érettséggel	-0,09	0,06	-1,42	0,15
	Diplomás	-0,28	0,09	-3,25	0,00
Nem	Nő	0,09	0,05	1,92	0,05
Kor	18–64 éves	-0,06	0,05	-1,24	0,21

$N=459$ Nagelkerke $R^2=0,05$

Referenciakategóriák: iskolai végzettség – legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzettek; nem – férfiak; kor – legalább 65 évesek.

Forrás: HUN-REN–Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport Záhonyi járási adatfelvétele, 2021.

Az utóbbi két modellel kapcsolatban mindenesetre fontos megjegyezni, hogy az azokat jellemző Nagelkerke R^2 mutatók (0,04–0,05-ös értékek) meglehetősen alacsony szintűek, vagyis az alkoholfogyasztókkal szembeni ellenérzések fennállását vagy hiányát az itt vizsgált demográfiai tulajdonságok helyett vélhetően más tényezőkkel lehet jobban megmagyarázni. A magyarázóerő növelésére az alkoholfogyasztás bevonásával tettünk kísérletet, amivel minimálisan növekedtek a Nagelkerke R^2 mutatók, de ismét megerősítést nyert, hogy a két járásban különbözőképpen hat ez a tényező az „iszákos, túl sokat ivó” potenciális szomszédok elutasítására: Siklós környékén növekszik, Záhony térségében pedig csökken az elutasítás valószínűsége az alkoholfogyasztó csoportokban az absztinensek körében jellemző mértékekhez képest.

9. táblázat. Az „iszákos (túl sokat ivó)” csoportok elutasítását magyarázó, kibővített bináris logisztikus regressziós modellek eredményei

Változó	Kategória	Siklói járás (2020)		Záhonyi járás (2021)	
		Átlagos marginális hatás (S.H.)	Z statisztika (P-érték)	Átlagos marginális hatás (S.H.)	Z statisztika (P-érték)
Alkohol-fogyasztás	Ritkábban, mint havonta	0,21 (0,05)	4,04 (0,00)	-0,20 (0,05)	-3,72 (0,00)
	Legalább havonta	0,16 (0,06)	2,84 (0,00)	-0,20 (0,06)	-3,52 (0,00)
Iskolai végzettség	Középfokú végzettség érettségi nélkül	-0,14 (0,06)	-2,54 (0,01)	-0,14 (0,07)	-2,02 (0,04)
	Középfokú végzettség érettséggel	-0,08 (0,05)	-1,51 (0,13)	-0,11 (0,06)	-1,84 (0,07)
	Diplomás	-0,16 (0,07)	-2,25 (0,02)	-0,25 (0,09)	-2,97 (0,00)
Nem	Nő	0,13 (0,05)	2,91 (0,00)	0,06 (0,05)	1,22 (0,22)
Kor	18–64 éves	-0,07 (0,05)	-1,47 (0,14)	-0,04 (0,05)	-0,86 (0,39)

$N_{Siklós}=594$ Nagelkerke $R^2_{Siklós}=0,07$, $N_{Záhony}=450$ Nagelkerke $R^2_{Záhony}=0,10$

Referenciakategóriák: iskolai végzettség – legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzettek; nem – férfiak; kor – legalább 65 évesek; alkoholfogyasztás – soha nem fogyasztók.

Forrás: HUN-REN–Corvinus Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport adatfelvételei.

KÖVETKEZTETÉSEK

A bemutatott elemzések számos különbséget tártak fel a két vizsgált térség, illetve időpont között a túlzottan iszákos és az LGBT+ emberekkel szembeni attitűdök alakulását illetően. A Záhonyi járásban 2021-ben tapasztalt jelentősebb elutasítás okait logikusnak tűnik az időbeli változásokkal magyarázni, ugyanis a két adatfelvétel között mind a propagandaeszközökkel – amelyek a bevándorlásellenes kampány során viszonylag rövid idő alatt hatottak érdemben az idegenellenességre (Sik–Szeitl 2016) –, mind a tényleges intézkedések révén a közvéleményt a kormány érdemben az LGBT+ emberek ellen hangolta. Vélhetően ennek a következményei is láthatók az eredmények tükrében, mivel a legjelentősebb különbség a két adatfelvétel eredményei között épp a szexuális és nemi kisebbségek elutasítottságában mutatkozik. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy e potenciális magyarázat inkább tekinthető feltételezésnek, semmint következtetésnek. Az alkalmazott módszertan révén ugyanis e tekintetben egyértelmű megállapítást nem tehetünk, mivel a két terepmunka alapvetően különálló keresztmetszeti vizsgálatok sorozatának tekinthető. A vizsgált évek ráadásul épp a koronavírus-járvány időszakára estek, ami szintén hathatott az elfogadással kapcsolatos attitűdök változására (Esses–Hamilton 2021).

Az első kutatási kérdést és az ahhoz tartozó hipotézisvizsgálatokat tekintve a Siklósi járásra vonatkozó adatok nem okoznak meglepetést. Az előzetes elvárásainknak megfelelően igazolódott, hogy az LGBT+ emberekkel szembeni ellenérzések mértéke összefügg az iskolázottsággal, a nemmel és a korrallal is. Az egy évvel később, a Záhonyi járásban felvett adatok viszont már egyöntetűbbek az alapvető demográfiai változók szerint megkülönböztetett csoportok elutasítási magatartása szempontjából, már csak az iskolázottság hatott az LGBT+ csoporthoz tartozó személyek szomszédságba költözésének ellenzésére (a hipotézisek közül csak a végzettség hatására vonatkozó igazolódott be). Ennek egy lehetséges magyarázata, hogy a magasabb iskolai végzettségűek vélekedésére vélhetően kevésbé hat a kormányzati propaganda, az iskolázottság ugyanis hozzájárul(hat) a politikai ügyekben való járatossághoz és részvételhez (Testa 2018).

Az iskolázottság fontossága a második, az alkoholistákkal szembeni attitűdöket firtató kutatási kérdéshez kapcsolódó hipotézisvizsgálatok tükrében is egyértelmű. Jóllehet a végzettség nem tartozik az iszákos személyeket övező ellenérzések alakulását illetően a hagyományosan mérvadó háttérváltozók közé⁹ (Blizard 1970) –, mindkét adatfelvétel alapján elmondható, hogy a magasabb képzettség, különösen a diploma megléte kevesebb elutasítással jár együtt. Megfigyelhető továbbá, leginkább a Záhonyi járásban, hogy a nők körében magasabb arányú az elutasítás az alkoholfogyasztókkal szemben, ami a várakozásoknak megfelel, ahogy a kor indifferens szerepe is.

Összességében az elemzés rámutat arra, hogy a tanulmányban vizsgált két járásban az iskolai végzettségnek különösen fontos hatása van az egyes társadalmi csoportokkal szembeni ellenséges (vagy éppen elfogadó) attitűdök alakulására. Az iskolázottság a várakozások ellenére is szignifikáns tényező az alkoholistákat elutasító attitűdök tekintetében, továbbá a legnagyobb különbségek az ellenséges vélekedések előfordulásának esélyeiben a legalacsonyabb és a magasabb végzettségi kategóriák között láthatók. A nyilvánosság, illetve a média magyarországi helyzetét tekintve ez aligha lehet meglepő, hiszen a magasabb iskolázottság hozzájárulhat ahhoz a kritikus és érdeklődő hozzáálláshoz, aminek hiányában döntően a társadalmi távolságtartásra, elutasításra sarkalló hatások válhatnak dominánssá.

⁹ Ennek következtében elvéve fordult elő empirikus elemzés e szempont figyelembevételével, amit jelen tanulmány némileg pótol.

Az elemzés fontos korlátja, hogy a vizsgált adatfelvételek térben és időben is különböző tartományokat fednek le, így a feltárt különbségek indoklásakor alapvetően csak feltételezések fogalmazhatók meg. Az eltérések azonban markánsak, így további részletes vizsgálatuk indokoltnak látszik olyan módszertan alkalmazásával, ami lehetővé teszi a társadalmi távolságtartás térségi különbségeinek pontos értékelését. Ennek módja több hasonló léptékű, ám egyidőben történő kismintás járási adatfelvétel lebonyolítása lehet.

HIVATKOZÁSOK

- Abraham, A. J. – Bride, B. E. – Roman, P. M. (2013) Public Attitudes toward Persons with Alcohol Use Disorders (AUDs): The Role of Social Contact and Treatment-Seeking Behavior. *Sociological Focus*, 46(4), 267–280.
<http://dx.doi.org/10.1080/00380237.2013.825542>.
- Allport, G. W. (1999) *Az előítélet*. Budapest: Osiris.
- Amnesty International Magyarország (2024) *Szabadságtól a cenzúráig: a magyar propagandatörvény hatásai*. Elérhető: https://www.amnesty.hu/wp-content/uploads/2024/02/Szabadsagtol-a-Cenzuraig_report_HUN.pdf [Letöltve: 2024-06-15].
- Bálint L. – Elekes Zs. (2016) Magyarország deviancia-térképe területi előrejelzésekkel. In Tóza I. (szerk.) *Humán tér-kép A humán és fejlesztéspolitikai tényezők földrajza Magyarországon*. Budapest: E-Government Alapítvány a Közigazgatás Modernizációjáért, 89–144.
- Barna I. – Koltai J. A. (2018) A bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök belső szerkezete és az attitűdök változása 2002 és 2015 között Magyarországon a European Social Survey (ESS) adatai alapján. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, (2), 4–23.
<http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2018.2.4>.
- Barth Á. – Demetrovics Zs. – Bognár G. (2007) Drogfüggő betegek kezelésével kapcsolatos ismeretek és attitűdök vizsgálata pszichiáter szakorvosok körében. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 8 (3), 179–192.
<http://dx.doi.org/10.1556/Mental.8.2007.3.1>.
- Bartus T. (2003) Logisztikus regressziós eredmények értelmezése. *Statistikai Szemle*, 81(4), 328–347.
- Bernáth G. – Messing V. (2015) Bedarálva: A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. *Médiakutató*, 16 (4), 7–17.
- Bíró-Nagy A. (2018) Politikai lottóötös: a migráció jelentősége a magyar politikában, 2014–2018. In *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest: Napvilág, MTA TK PTI, 269–291.
- Blizard, P. J. (1970) The social rejection of the alcoholic and the mentally ill in New Zealand. *Social Science & Medicine* (1967), 4(5), 513–525. [http://dx.doi.org/10.1016/0037-7856\(70\)90010-7](http://dx.doi.org/10.1016/0037-7856(70)90010-7).
- Csepeli Gy. (1998) *Előítélet és antiszemitizmus*. Budapest: József Műhely.
- Esses, V. M. – Hamilton, L. K. (2021) Xenophobia and anti-immigrant attitudes in the time of COVID-19. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 253–259. <http://dx.doi.org/10.1177/1368430220983470>.
- Hajdu M. (2023) *Kis mintás kérdőíves adatfelvételek az alkoholfogyasztásban érintett és határmenti járásokban – módszertani összefoglaló*. Budapest: HUN-REN-BCE Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport.
Elérhető: https://devianciakutatas.hu/docs/2023/bsz_moodszertan_231117_FIN.pdf [Letöltve: 2023-12-09].
- Hunyady, G. – Nguyen, L. L. A. (szerk.) (2001) *Sztereotípiakutatás. Hagyományok és irányok*. Budapest: ELTE Eötvös.
- Jakubeczné Nagy K. – Kollár S. G. – Kurucz E. – Ökrösi D. – Sziklai I. – Vajda (2022) A magyarországi fogyatékos, illetve szenvedélybeteg emberek társadalmi elfogadottságával kapcsolatos lakossági attitűdök vizsgálata. *Gondoskodás – szakértelem és emberség*, 1 (2), 39–56.
- Kalmar, I. (2020) Islamophobia and anti-semitism: the case of Hungary and the ‘Soros plot’. *Patterns of Prejudice*, 54(1–2), 182–198. <http://dx.doi.org/10.1080/0031322X.2019.1705014>.
- Kende A. – Krekó P. (2020) Xenophobia, prejudice, and right-wing populism in East-Central Europe. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34, 29–33. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cobeha.2019.11.011>.
- Kende A. – Nyúl B. – Hadarics M. – Wessenauer V. – Hunyadi B. (2018) *Romaellenesség és antiszemitizmus Magyarországon*. Budapest: EVZ Alapítvány. Elérhető: https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/EVZ_Romaellenesség%20Antiszemitizmus_Tanulmany_HU_180228.pdf [Letöltve: 2023-12-09].
- Kummetat, J. L. – Leonhard, A. – Manthey, J. – Speerforck, S. – Schomerus, G. (2022) Understanding the Association between Alcohol Stigma and Alcohol Consumption within Europe: A Cross-Sectional Exploratory Study. *European Addiction Research*, 28(6), 446–454. <http://dx.doi.org/10.1159/000526200>.
- Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosítása. (2020) *Magyar Közlöny*, 285, 10128.
- Nyíri P. (2003) *Xenophobia in Hungary: A Regional Comparison*. Budapest: Center for Policy Studies, Central European University.
Elérhető: http://pdc.ceu.hu/archive/00002079/01/eve_xenophobia_polpap.pdf [Letöltve: 2023-12-09].
- Room, R. (2005) Stigma, social inequality and alcohol and drug use. *Drug and Alcohol Review*, 24 (2), 143–155.
<http://dx.doi.org/10.1080/09595230500102434>.

- Schomerus, G. – Lucht, M. – Holzinger, A. – Matschinger, H. – Carta, M. G. – Angermeyer, M. C. (2011) The Stigma of Alcohol Dependence Compared with Other Mental Disorders: A Review of Population Studies. *Alcohol and Alcoholism*, 46(2), 105–112. <http://dx.doi.org/10.1093/alcalc/agq089>.
- Schomerus, G. – Matschinger, H. – Angermeyer, M. C. (2014) Attitudes towards Alcohol Dependence and Affected Individuals: Persistence of Negative Stereotypes and Illness Beliefs between 1990 and 2011. *European Addiction Research*, 20(6), 293–299. <http://dx.doi.org/10.1159/000362407>.
- Scior, K. – Hamid, A. – Hastings, R. – Werner, S. – Belton, C. – Laniyan, A. – Patel, M. – Kett, M. (2020) Intellectual disability stigma and initiatives to challenge it and promote inclusion around the globe. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 17(2), 165–175. <http://dx.doi.org/10.1111/jppi.12330>.
- Sik E. – Szeidl B. (2016) Some Characteristics of the European Public Opinion on Migrants and Asylum Seekers. In *The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary*. Budapest: TÁRKI, 16–31.
- Szécsi J. – Sik D. (2016) Szerhasználat egy hátrányos helyzetű járás szegregátumaiban. *Esély*, 27 (2), 115–131.
- Takács J. – Fobear, K. – Schmitsek Sz. (2022) Resisting Genderphobia in Hungary. *Politics and Governance*, 10(4). <http://dx.doi.org/10.17645/pag.v10i4.5528>.
- Takács J. – Swart G. A. (2021) Több változó, több elutasítás? *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 11(2), 3–29. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2021.2.3>.
- Takács J. – Szalma I. (2022) A homoszexualitással kapcsolatos társadalmi attitűdök a 21. század elején Magyarországon. In Kolosi T. – Szelényi I. – Tóth I. G. (szerk.) *Társadalmi Riport*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 473–491.
- Testa, P. A. (2018) Education and propaganda: Tradeoffs to public education provision in nondemocracies. *Journal of Public Economics*, 160, 66–81. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.03.001>.